

Ἀπόστολος Λ. Πιερρῆς

Περὶ Ἑλικιῶν Βίου

Ἄνοιξις 1985

Ὁ λόγος περὶ τῶν ἡλικιῶν, ἐν συνεχείᾳ τῆς γενεαλογικῆς πραγματείας. Καὶ μετὰ τοῦ Censorinus (XIV, 7) θὰ ἐπικρίνωμεν πάντως τὴν ἐβδομαδιαίαν διανομὴν τῶν ἀνθρωπίνων ἡλικιῶν, καὶ τὰ τοῦ Σόλωνος καιριώτατα θὰ προκρίνωμεν, τὰ κατὰ τὸ νῦν “*in quinta (sc. Hebdomadem, i.e. ἀπὸ τοῦ 28ου μέχρι τοῦ 35ου ἔτους τῆς ἡλικίας), maturitatem ad stirpem relinquendam*” κατακυροῦντα.

Τὰς ἐβδομάδας θέτει ὡς βάσεις τῆς διακρίσεως τῶν ἡλικιῶν καὶ ὁ Isidorus Hispalensis ἀρμόζων αὐτὰς πρὸς τὴν Λατινικὴν ὀρολογίαν καὶ τὰ Οὐαρώνια, ὡς ἔγγιστα. Οὕτω, “*Etymologiarum sive Originum XI, 2, 1 sqq. “Gradus aetatis sex sunt: infantia, pueritia, adolesentia, iuventus, gravitas atque senectus... secunda aetas pueritia, id est pura et necdum ad generandum apta, tendens usque ad quartum-decimum annum (ἀπὸ τοῦ 8^{ου}). Tertia adolescentia ad gignendum adulta, quae porrigitur usque ad viginti octo annos. Quarta iuventus firmissima aetatum omnium, finiens in quinquagesimo anno (παρὰ ἐν τὰ 49 τοῦ Ἴπποκράτους διὰ τὴν ἀνδρότητα). Quinta aetas senioris, id est gravitas, quae est declinatio a iuventute in senectutem; nondum senectus sed iam nondum iuventus, quia senioris aetas est, quam Graeci πρεσβύτην vocant. Nam senex apud Graecos non presbyter, sed γέρων dicitur. Quae aetas a quinquagesimo anno incipiens septuagesimo terminatur*” (υἱοθετοῦνται ἀντὶ τῶν 56 Ἴπποκρατείων τὰ 70 τοῦ Σόλωνος. Ἀλλὰ σφάλλεται ὁ Isidorus ἐδῶ διότι καὶ κατὰ Σόλωνα φθινουσῶν τῶν δυνάμεων ἀπὸ 56 ἐτῶν, ἡ γεροντικὴ ἡλικία μετὰ τὴν ἰσορροπίαν τῆς πρεσβυτικῆς εἰσέρχεται, τὰ δὲ 70 εἶναι τὸ τέλος πλήρους βίου:

τῇ δ' ἐνάτῃ ἔτι μὲν δύναται, μαλακώτερα δ' αὐτοῦ

πρὸς μεγάλην ἀρετὴν γλῶσσα τε καὶ σοφίη.

Τὴν δεκάτην δ' εἴ τις τελέσας κατὰ μέτρον ἵκοιτο,

Οὐκ ἂν ἄωρος ἐὼν μοῖραν ἔχει θανάτου).

Καὶ συνεχίζει ὁ Isidorus: “*Sexta aetas senectus, quae nullo annorum tempore finitur; sed post quinque illas aetates quantumcumque vitae est, senectuti deputatur. Senium autem pars est ultima senectutis, dicta quod sit terminus sextae*

aetatis". Ως πρὸς τὰς ἐτυμολογίας καὶ τοὺς κατ' αὐτὰς κυρίους χαρακτῆρας τῶν ἡλικιῶν εὐρίσκομεν (§10): "Puer a puritate vocatus, quia purus est, et necdum lanuginem floremque genarum habens". Ως περὶ τὸ αἰδοῖον, οὕτω καὶ περὶ τὴν γένυν ἢ πρώτη ἄνθησις κρίνει τὴν ἡβην. Ἡ ἐπομένη πρότασις εἶναι ἐκτὸς τάξεως, ὡς ἢ τε γραμματικὴ (διὰ τοῦ ἀτόπου πληθυντικοῦ τῆς ἀναφορᾶς) καὶ ἡ ἔννοια ἀποδεικνύουν: "[Hi sunt ephebi, id est a Phoebo dicti, necdum prolati (pro pronati) vivi, adolescentuli lenes]". Παρ' ὅλην τὴν προφανῶς λανθασμένην (ἀλλὰ γραμματικῶς ἄλλως τε μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ πραγματικῶς) συνάρτησιν τοῦ ἐφήβου πρὸς τὸν Φοῖβον, ἀδόκιμος θὰ ἦτο ἢ ὑπόθεσις συνδέσεως τοῦ ἐξάγνου Φοιβασμοῦ πρὸς τὴν προηβικὴν καθαρότητα. Ὁ Isidorus θὰ εἶχε σαφῆ κατάληψιν τῆς ἡλικίας τοῦ ἐφήβου, ὡς καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες χαρακτηρισμοὶ καταβεβαιοῦν, νέον σημαίνοντες μῆπω ἀνδρίζοντα, ἄωρον, οὕτως εἰπεῖν, adolescentulum. Μετὰ τὴν παρέμβλητον πρότασιν τὸ κείμενον συνεχίζει ὁμαλῶς τὰ περὶ παιδός (§11): "Puer autem tribus modis dicitur etc.". Μετατακτέα λοιπὸν ἡ ἀνωμαλία ἐν §13 ἀποκαθιστωμένης προεπούσης τάξεως ὡς ἐξῆς: "Puberes a pube, id est a pudenda corporis, nuncupati, quod haec loca tunc primum lanuginem ducunt (ἀμέσως ἐπομένως μετὰ τὸ τέλος τῆς παιδικῆς ἡλικίας). <Hi sunt ephebi..., necdum prolati viri, adolescentuli lenes>. Quidam autem ex annis pubertatem existimant, id est eum puberem esse qui quattuor decim annos expleverit, quamvis tardissime pubescat: certissimum autem puberem esse qui et ex habitu corporis pubertatem ostendit et generare iam posit". Καὶ μετὰ τινὰ ἐν συνεχείᾳ (§15 sqq.): "Adolescens dictus, eo quod sit ad gignendum *adultus*, sive a crescere et augeri (ὡς ὁ Varro). Iuvenis vocatus, quod iuvare posse incipit; ut in bubus iuveni, cum a vitulis discesserint. Est enim iuvenis *in ipso aetatis incremento positus*, et ad auxilium praeparatus. Nam iuvare hominis est opus aliquod conferentis. Sicut autem trecesimus perfectae aetatis est annus in hominibus, ita in pecudibus ac iumentis tertius robustissimus. Vir nuncupatus, quia maior in eo vis

est quam in feminis; unde et virtus nomen accepit; sive quod vi agat feminam etc.". Ἐπανευρίσκομεν, εὐλόγως, τὴν 30ετίαν, ἡλικίαν θάλλοντος ἀνδρισμοῦ.

Ἀδρομερέστερον διαιρεῖ εἰς ἡλικίας τὸν βίον ὁ L. Annaeus Florus, μετὰ τὴν ἑξαπλῆν τῶν Isidorus καὶ Varro, τετραμερῆ καταμελισμὸν προβάλλων, ἐν ἀρμονίᾳ βεβαίως πρὸς τὰς λοιπὰς Λατινικὰς καὶ Ἑλληνικὰς διαιρέσεις παρὰ τὴν φαινομένην ἀπόκλισιν. Οὕτω ἐν *Epitoma Rerum Romanarum*, I, *Proemium*, γράφει (§4 sqq.): "Si quis ergo populum Romanum percenseat, ut *coeperit*, utque *adoleverit*, ut quasi ad quondam *juventae florem* pervenerit, ut postea velut *consenuerit*, quatuor gradus processusque ejus inveniet. Prima aetas sub regibus fuit, prope ducentos quinquaginta per annos (ἀκριβέστερον ἀπὸ τοῦ 753 π.Χ. ἕως τοῦ 509 π.Χ. = 244 ἔτη, ἀναφερόμενα αὐτὰ τε καὶ τὰ γειτονικὰ 243 ὑπὸ τινων χειρογράφων), quibus cum ipsam matrem suam cum finitimis luctatus est. haec erat ejus *infantia*. sequens a Bruto Collatinoque Consulibus, in Appium Claudium, Quinctum Fulvium Consules, ducentos quinquaginta annos patet (ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ 509 π.Χ. μέχρι τοῦ 264 π.Χ. = 245 ἔτη) quibus Italiam subegit. hoc fuit tempus *viris armisque incitatissimum*; ideo quis *adolescenciam* dixerit. dehinc ad Caesarem Augustum ducenti quinquaginta anni (ἢ ἀκριβῆς διάρκεια ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὀριακὴν χρονολογίαν τοῦ Αὐγούστου. Μέχρι τοῦ 27 π.Χ. - ὅτε ἀπεκλήθη ὁ Ὀκταβιανὸς Αὐγουστος εἶναι 237 ἔτη· ἐὰν θεωρηθοῦν κρίσιμοι αἱ νέαι πολιτειακαὶ ρυθμίσεις τῆς Ἡγεμονίας κατὰ τὸ 23 π.Χ., 241 ἔτη τέλος ἡ ἴδρυσις καὶ ἀφιέρωσις, τὸ 9 π.Χ. τῆς *Ara Pacis Augustae* ἐπὶ τῇ καταστάσει καθολικῆς Εἰρήνης, παρέχει 255 ἔτη), quibus totum orbem pacavit. haec jam ipsa *juventa imperii*, et quaedam quasi *robusta maturitas*. a Caesare Augusto in saeculum nostrum haud multo minus anni ducenti: quibus inertia Caesarum quasi *consenuit*, atque decoxit; nisi quod sub Traiano principe movet lacertos, et praeter spem omnium senectus imperii, quasi reddita juventute, revirescit". Ὁ θόρυβος περὶ τὸ *movet* ἢ *movit* ἀηδῆς. Καὶ ὁ ἐνεστῶς δυνατὸς ἄνευ ἐμπλοκῆς τοῦ Florus εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Τραϊανοῦ. Αἱ τρεῖς πρῶται ἡλικίαι τοῦ Florus, ἀφοῦ ἡ τετάρτη

διαρκεῖ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἀκόμη, εἶναι ὡς ἔγγιστα ἴσαι καὶ ἀμωμήτως ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς κατὰ διπλᾶς ἑπταετίας ἢ δεκαπενταετίαν διαίρεσιν τῶν ἀνθρωπειῶν ἡλικιῶν: *infantia* μετὰ τῆς *pueritiae* μέχρι 14 ἐτῶν (παῖς), *adolescentia* μέχρι 28 ἢ 30 (μεῖραξ καὶ νεανίσκος), *iuventus* μέχρι (42), 45 ἢ 49 (ἀνὴρ). Ἡ πρεσβυτικὴ ἡλικία τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ ἀκμῆς καὶ φθίσεως, παρωθήθη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀβελτηρίας τῶν μετὰ Αὐγουστον ἡγεμόνων, εἰσδραμούσης τῆς γεροντικῆς ἡλικίας ἐπ’ ἀφυλάκτου τῆς Ρωμαϊκῆς πολιτείας, ἕως ὅτου, ἐπὶ Τραϊανοῦ ἠνδαγάθησε πάλιν στρατιωτικῶς ἡ γηραιὰ Ρώμη, καὶ νέαν περίοδον προβεβηκυῖας ἀκμῆς, οἷονεὶ τὴν τῶν καλῶν γερόντων θαλλοφόρων τῆς Ἀθηνᾶς (Ξενοφῶν, *Συμπόσιον*, IV, 17), ἐνεκαινίασε διὰ τὸν κόσμον, τὴν τῆς τοῦ 2ου αἰῶνος μ.Χ. Ἀναγεννήσεως. –

Ἡ παραδιδόμενη τριπλῆ διαίρεσις τοῦ βασιλέως Servius Tullius εἰς *pueritia*, *juventa*, *senecta*, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσαν γενικὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀνδρότητος πρὸς τὰ κάτω, ἀναδιανεμομένης ἐπὶ πλεόν τῆς μειρακιώδους ἡλικίας εἰς πρώτην ἐφηβείαν συναπτομένην πρὸς τοὺς παῖδας, καὶ εἰς ὑστερώτερον ἀδρότερον νεασμὸν ἐπιμεριζόμενον σὺν τῇ ἀνδρεία. Ἡ διαίρεσις ἀπέβλεπεν βεβαίως εἰς στρατιωτικὸν σκοπὸν. Παραθέτω διὰ τὴν σπουδαιότητά του τὸ χωρίον. Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, X, 28: “Tubero in Historiarum primo scripsit Servium Tullium regem, populi Romani cum illas quinque classes, iuniorum census faciendi gratia, institueret, *pueros* esse existimasse, qui *minores essent annis septem decem*, atque inde ab anno septimo decimo, quo idoneos iam esse reipublicae arbitraretur milites scripsisse, eosque ad annum *quadragesimum sextum ‘iuniores’* (ἢ ἑλληνικὴ ἀνδρότης, ἄνωθεν ὀριζομένη, μεταξὺ τῶν γνωστῶν 45 ἢ 59 ἐτῶν), *supraque eum annum ‘seniores’* appellasse. Eam rem propterea notavi, ut discrimina, quae fuerint indicio moribusque maiorum *pueritiae, iuventae, senectae*, ex ista censione Servi Tulli, prudentissimi regis, noscerentur”. Περὶ τῆς θεμελιώδους διακρίσεως εἰς νεωτέρους καὶ πρεσβυτέρους, πανταχοῦ τηρουμένης, εἰς Ρώμην δέ, κατὰ τὸ

εἰκὸς καὶ ἐξωτερικώτερον τυποποιουμένης, ἴδετε τὸν γλαφυρὸν Ovidium, *Fastorum* VI, 83 sqq.:

_____ pupulum digessit ab annis

Romulus, in partes distribuitque duas.

Haec dare consilium, pugnare paratior illa est.

Haec aetas bellum suadet, at illa gerit.

Sic statuit, mensesque nota secrevit eadem.

Junius est juvenum; qui fuit ante (sc. Maius), senum.

Καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς διεπεξιών τοὺς τοῦ Τυλλίου θεσμούς, ὁμοίως διακρίνει ἐντὸς ἐκάστης μοίρας τῆς τιμήσεως τοὺς νεωτέρους ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους, τιθέμενος καὶ τὸ ὄριον κατὰ τὸ αὐτὸν ὡς ἔγγιστα πρὸς τὸν Tubero. *Ρωμαϊκὴ Αρχαιολογία*, IV, 16: «Διελὼν δὲ καὶ τούτων τοὺς ὑπὲρ τετταράκοντα καὶ πέντε ἔτη γεγονότας ἀπὸ τῶν ἐχόντων τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν (sc. τὴν ἀνδρικήν ἑλληνιστί), δέκα μὲν ἐποίησε λόχους νεωτέρων, οὓς ἔδει προπολεμεῖν τῆς πόλεως, δέκα δὲ πρεσβυτέρων, οἷς ἀπέδωσε τειχοφυλακεῖν (διὰ τὰς στρατιωτικὰς χρείας δηλαδή)». Ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ *Juventus* ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ *Ἀνδρότης* καταμαρτυρεῖται, εἶπερ καὶ δεῖ τεκμηριώσεως, ὑπὸ τοῦ Διονυσίου πάλιν, *Ρωμ. Ἀρχ.*, IV, 15: «Ὡς δὲ Πείσων Λεύκιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἐνιαυσίων Ἀναγραφῶν ἱστορεῖ, βουλόμενος καὶ τῶν ἐν ἄστει διατριβόντων τὸ πλῆθος εἰδέναί, τῶν τε γεννωμένων καὶ τῶν ἀπογινομένων καὶ τῶν εἰς ἄνδρας ἐγγραφομένων, ἔταξεν ὅσον ἔδει νόμισμα καταφέρειν ὑπὲρ ἐκάστου τοὺς προσήκοντας, εἰς μὲν τὸν τῆς Εἰληθυΐας θησαυρόν... Εἰς δὲ τὸν τῆς Νεότητος ὑπὲρ τῶν εἰς ἄνδρας ἀρχομένων συντελεῖν». Βεβαίως, οὐδαμῶς διάφωνα εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Seneca καὶ Livius μαρτυρούμενα, τούτου ἰν *Historiarum Ab Urbe Condita* XLII, 34 παραδηλοῦντος ὅτι ἡ 50-ετία παρέχει *vacationem militia*, ἐκείνου ἰν *De Brevitate Vitae* XX, διδάσκοντος ὅτι “Lex a quinquagesimo, anno militem non cogit”. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τοῦ ὅτι οὐδεὶς ὑπὲρ τὰ 50 δύναται ὑποχρεωτικῶς νὰ καταγραφῆ εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς καταλόγους διὰ πολεμικὴν χρείαν. Ὅτι ὁ Διονύσιος

διδάσκει εἶναι ὅτι οὐδεὶς ὑπὲρ τὰ 45 δύναται ὑποχρεωτικῶς νὰ στρατεύσῃ ἐκτὸς τῆς πόλεως, εἰς ἄλλην προσνεμόμενος ἢ τειχοφυλακικὴν χρεῖαν. – Περὶ τοῦ κατωτέρω ὀρίου, ὁ Livius, *Hist.* XXII, 58 γράφει: “Dictator ex auctoritate Patrum dictus M. Iunius, et Ti. Sempronius magister equitum, delectu edito, iuniores ab annis septendecim, et quosdam praetextatos, scribunt”. Ἡ ἀνδρωσις λοιπὸν ἐγένετο κατὰ τὴν 17ετίαν, τῆς *toga praetexta* ἀποδουμένης καὶ τῆς *toga virilis* ἀναλαμβανομένης· καὶ συναδόντως ἡ *plena pubertas* καθορίζεται ὑπὸ τῶν Juriconsulti εἰς τὴν 18ετῇ ἡλικίαν.

Ἄλλ’ ὅπερ ἐνδιαφερότερον τῶν Ρωμαϊκῶν συμβατικοτήτων περὶ τὸν τεμαχισμόν τῶν μειράκων καὶ τὸν ἐπιμερισμόν τῶν μελῶν εἰς τὰς δύο γειτονικὰς ἡλικίας, οἱ Ἕλληνες, πολλαχῶς ἐπτοημένοι εἰς αὐτούς τε καὶ εἰς τοὺς κυριώτερον παῖδας, ἐξεργαστικώτατα παρηκολουθήσαμεν κατ’ ἐνιαυτὸν τὴν πρόβασίν των ἐξ ἀνηβείας καὶ ἡμιπατρότητος εἰς σφύζουσαν νεότητα, ἰδιαίτατα δέ, τὸ εἶκός, οἱ καθαρόδωροι Λακεδαιμόνες. Ἄμα τῇ συμπληρώσει τῆς πρώτης ἐβδομάδος ἀνελαμβάνετο ὁ παῖς ἀφιερούμενος εἰς τὴν Σπαρτιατικὴν ἀγωγὴν, Πλούταρχος, *Λυκούργος*, XVI: «τῶν δὲ Σπαρτιατῶν παῖδας οὐκ ἐπὶ ὠνητοῖς οὐδὲ μισθίοις ἐποίησατο παιδαγωγοῖς ὁ Λυκούργος, οὐδ’ ἐξῆν ἐκάστῳ τρέφειν οὐδὲ παιδεύειν ὡς ἐβούλετο τὸν υἱόν, ἀλλὰ πάντας εὐθύς ἐπταετείς γενομένους παραλαμβάνων αὐτὸς εἰς ἀγέλας κατελόχιζε καὶ συννόμους ποιῶν καὶ συντρόφους μετ’ ἀλλήλων εἶθιζε συμπαίζειν καὶ συσχολάζειν. Ἄρχοντα δ’ αὐτοῖς παρίστατο τῆς ἀγέλης τὸν τῷ φρονεῖν διαφέροντα καὶ θυμοειδέστατον ἐν τῷ μάχεσθαι κ.τ.λ.». Τὰ ὀνόματα τῶν κατ’ ἔτος ἡλικιῶν ἀπὸ τοῦ 8^{ου} (1^ο παιδὸς) μέχρι τοῦ 13^{ου} (τελευταίου) παρέχει ἡ περίφημος γλῶσσα εἰς Ἡρόδοτον (ad IX, 85): «Εἰρήν. παρὰ Λακεδαιμονίοις ἐν τῷ πρώτῳ ἐνιαυτῷ ὁ παῖς ρωβίδας καλεῖται, τῷ δευτέρῳ προμικκιζόμενος (ἐκ τοῦ δωρικοῦ μικκός ἀντὶ τοῦ μικρός, καὶ κατὰ ἐπιγραφικὴν μαρτύρησιν τοῦ ἐπομένου μικκιχιδδ(-ζ)όμενος (cf. e.g. *Sammlung der Gr. Dialekt. Insch.*, No 4499), διορθωτέον τὸ διεφθαρμένον προκομιζόμενος), τῷ τρίτῳ μικκιχιζόμενος (pro μικιζόμενος), τῷ τετάρτῳ πρόπαις, τῷ πέμπτῳ παῖς, τῷ ἕκτῳ μελλείρην·

ἐφηβεύει δὲ παρ' αὐτοῖς ὁ παῖς (*latiore sensu*) ἀπὸ ἐτῶν ἰδ' μέχρι καὶ κ'. Βαρυτόνως δὲ <τὸ> μελείρην, ὥσπερ πυθμὴν - ἀπύθμην, αὐχὴν, ὑψαύχην (ἢ Σούδα, διαφωνοῦσα, παραδίδει s.v. εἶρην, εἶρενος, πάντως)». Παιῖς ἐν στενωτάτῃ ἐννοία ὁ 12ετής· ἀφ' ἧς ἡλικίας καὶ ἰδιαζόντως ἐβαρύνετο ἡ σκληραγωγία κατὰ τὰ Λυκούργεια, Πλούταρχος, *loc.cit.*: «διὸ καὶ τῆς ἡλικίας προερχομένης ἐπέτεινον αὐτῶν τὴν ἄσκησιν, ἐν χρῶ τε κείροντες καὶ βαδίζειν ἀνυποδήτους παίζειν τε γυμνοὺς ὡς τὰ πολλὰ συνηθίζοντες. γενόμενοι δὲ δωδεκαετείς ἄνευ χιτῶνος ἤδη διετέλουν, ἐν ἱμάτιον εἰς τὸν ἐνιαυτὸν λαμβάνοντες, αὐχμηροὶ τὰ σώματα καὶ λουτρῶν καὶ ἀλειμμάτων ἄπειροι πλὴν ὀλίγας ἡμέρας τινὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας μετείχον. ἐκάθευδον δὲ ὁμοῦ κατ' εἶλην καὶ ἀγέλην ἐπὶ στιβάδων, ἃς αὐτοῖς συνεφόρουν τὰ ἄκρα ταῖς χερσὶν ἄνευ σιδήρου κατακλάσαντες. ἐν δὲ τῷ χειμῶνι τοὺς λεγομένους λυκόφονας ὑπεβάλλοντο καὶ κατεμίγνυον ταῖς στιβάσι, θερμαντικὸν ἔχειν τι τῆς ὕλης δοκούσης. (XVII) ἤδη δὲ τοῖς τηλικούτοις ἐρασταὶ τῶν εὐδοκίμων νέων συνανεστρέφοντο, κ.τ.λ.». Καὶ ἐξῆς: «οὐ μὴν καὶ παιδονόμος ἐκ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐτάττετο, καὶ κατ' ἀγέλας αὐτοὶ προΐσταντο τῶν λεγομένων εἰρένων ἀεὶ τὸν σωφρονέστατον καὶ μαχιμώτατον. εἶρενας δὲ καλοῦσι τοὺς ἔτος ἤδη δευτέρον ἐκ παίδων γεγονότας, μελλεῖρενας δὲ τῶν παίδων τοὺς πρεσβύτατους». Συνάδει ἡ μαρτυρία πρὸς τὴν γλῶσσαν λοιπόν, μελλεῖρενας ὄντως τοὺς 13ετείς, καὶ τὴν πρεσβύτιδα τῶν παίδων ἡλικίαν, ἀναγορεύουσα, εἶρενας δὲ τοὺς τὸ δευτέρον ἀπὸ παίδων ἐν στενῇ ἐννοίᾳ ἔτος ἐλαύνοντας, δηλαδὴ τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ ἡβῇ 14ετείς. Καὶ ὁ Ἡσύχιος s.v. μελλίρην: μελλέφηβος. Ἡ γλῶσσα: +εἰρήνη· κόρος, τέλος+, εἶναι διεφθαρμένη καί, ἀσφαλέστατα, μετὰ τοῦ Vossius καὶ τοῦ Taylor (*Lectiones Lysiacaе*, p. 702) διορθωτέα εἰς: εἰρήν· κοῦρος (vel. κόρος) τέλειος. Ἡ τελεία κουρητεία σημαίνει τὴν ἐφηβικὴν ἀκμὴν.

Ἡ εἰρηγία, δηλαδὴ ἡ λακωνικὴ ἐφηβεία, διήρκει μέχρι τοῦ 20^{ου} ἔτους. Ἐκ τῶν 20ετῶν εἰρήνων ἐπελέγοντο οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐφηβικῶν συστροφῶν ἄρχοντες ἐν πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ. Πλούταρχος, *loc.cit.* ἐν ἀμέσῳ

συνεχεία: «οὗτος οὖν ὁ εἶρην εἴκοσι ἔτη γεγονῶς ἄρχει τε τῶν ὑποτεταγμένων ἐν ταῖς μάχαις καὶ κατ' οἶκον ὑπηρέταις χρηταὶ πρὸς τὸ δεῖπνον κ.τ.λ.». Συνεχίζει δὲ διαλεπτομερίζων τὰ ἔργα καὶ τὰς ἡμέρας τῶν ἐφήβων κατὰ τὰ Λυκούργεια ἤθη. Καὶ μετὰ ταῦτα (§ XXII): «Τότε δὲ καὶ τοῖς νέοις τὰ σκληρότατα τῆς ἀγωγῆς ἐπανιέντες οὐκ ἐκώλυον καλλωπίζεσθαι περὶ κόμην καὶ κόσμον ὄπλων καὶ ἱματίων, χαίροντες, ὥσπερ ἵπποις, γαυριῶσι καὶ φρουαπτομένοις πρὸς τοὺς ἀγῶνας. Διὸ κομῶντες εὐθύς ἐκ τῆς ἐφήβων ἡλικίας, μάλιστα περὶ τοὺς κινδύνους ἐθεράπευον τὴν κόμην λιπαράν τε φαίνεσθαι καὶ διακεκριμένην κ.τ.λ.». Οἱ 20-ετείς πρῶτιστοι μεταξὺ τῶν ἐφήβων ἐκαλοῦντο Πρωτεῖραι κατὰ τὰ Φωτίου, *Λεξικόν*, s.v. «κατὰ πρωτεῖρας. πρωτεῖραι, οἱ περὶ εἴκοσι ἔτη, παρὰ Λάκωσι». (Διορθωτέον ἴσως ἀκολουθῶς τὸ Ἡσύχειον λῆμμα s.v. «κατὰ πρωτῆρας· ἡλικίας ὄνομα οἱ πρωτῆρες παρὰ Λακεδαιμονίοις». Ἀλλὰ καὶ ἡ διαλεκτικὴ παραλλαγή εἰς τὴν γραφὴν οὐκ ἀδύνατος). Τὸ 21^{ον} ἔτος, πληρουμένης τῆς τρίτης ἑπταετίας καὶ ἐκ τῶν ἐφήβων ἀνδρούμενοι οἱ νέοι πολιτικῶς, νεανισκεύοντες δὲ φυσιολογικῶς, ὠρίζε τὴν ἡλικίαν τῶν Σφαιρέων καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπομένου σταδίου τῆς Λακεδαιμονίου ἀγωγῆς. Πausanίας III, 14, 6: «Καλοῦσι δὲ Λακεδαιμόνιοι Δρόμον, ἔσθα τοῖς νέοις καὶ ἐφ' ἡμῶν ἔτι δρόμου μελέτη καθέστηκεν. Ἐς τοῦτον τὸν Δρόμον..., ἔστι δὲ ἄγαλμα ἀρχαῖον Ἡρακλέους, ᾧ θύουσιν οἱ Σφαιρεῖς· οἱ δὲ εἰσιν οἱ ἐκ τῶν ἐφήβων ἐς ἄνδρας ἀρχόμενοι συντελεῖν». (Cf. *Sammlung Griechischen Inschriften*, No 4478: «[Ἐπὶ Μεν]εκλέο[υς οἱ σφ]αιρεῖς οἱ νικάσαντες etc.»). Ἄλλη δημωδεστέρα ὀνομασία τῶν ὠριμωτέρων ἐφήβων καὶ πρῶτων νεανίσκων ἦτο κύρσιον («μειράκιον», Ἡσύχιος), κυρσάνιοι [«τοὺς μειρακίσκους (πρὸ +κυρακίσκους+) οὕτως ἔλεγον» Ἡσύχιος· cf. Ἀριστοφάνης, *Λυσιστράτη*, 983 καὶ 1248 μετὰ τῶν Σχολίων. Ταλαιπωροῦνται οἱ σύγχρονοι ἐξηγηταὶ περὶ τοῦ πῶς τότε Λακεδαιμόνιος κῆρυξ χαιρετίζει τὸν Ἀθηναῖον Πρόβουλον διὰ τοῦ «ὦ Κυρσάνιε» τῆς προβουλευτικῆς ἀρχῆς κατὰ τὰ τῆς ὀλιγαρχικῆς μεταπολιτεύσεως τῶν 400 (ὅτε καὶ ἐδιδάχθη ἡ κωμῶδία) ὄντων συνισταμένης ἐκ πρεσβυτέρων ἀνδρῶν (Θουκυδίδης VIII, 1). Ἀλλὰ προδιέλυσεν

τὴν δυσπραγίαν τῶν ὁ Σχολιαστῆς εἰς τὸν στίχον 1248: «κυρσανίους δὲ καλοῦσιν οἱ Λάκωνες τὰ μειράκια καὶ τοὺς εὐτελεῖς ἀνθρώπους παρ' αὐτοῖς», ὡς τὸ παις δηλοῦν καὶ τὸν δοῦλον ἐν Ἀττικῇ καὶ τὸ ἀκριβὲς ἀντίστοιχον ἀγγλοσαξωνικὸν *boy*, ὡς σημαντικὸν εὐτελείας τοῦ προσαγορευομένου προσώπου. Ὁ Λάκων εὐρωστος κονίσσαλος μόνον περιφρονητικῶς στοχάζεται περὶ τοῦ Ἀθηναίου μεριμνοτρίβακος βουλευτοῦ. Μᾶλλον ἐμφιλοχωρεῖ καὶ Ἀριστοφάνειος κριτικῇ τῶν ἐπιλεγέντων προσώπων διὰ τὴν περιβόητον ἐκείνην προβουλίαν. Τὸ Σχόλιον εἰς στίχον 983 ὄζει ἀντιθέτως πρωτοαλεξανδρινῆς εὐτελείας: «Ὡ κυρσάνιε· ἀντὶ τοῦ ὦ νεανία, ὦ ἔφηβε. Ἡ ἀντὶ τοῦ εὐτελέστατε· κυρσὸς γὰρ εὐτελὲς λάχανον!» Ἐνθυμίζει τοῦτο τὸ ἄλλο ἀμίμητον φυτόν, τὸ φυόμενον ἐν Ἀκαδημίᾳ, τὴν ἀπραγμοσύνην, κατὰ τοὺς ρηχοὺς καὶ ἀρίζους Ἀλεξανδρινούς! Εὐτυχέστερον νὰ συνδέσωμεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ θέμα μετὰ τῆς γλώσσης τοῦ Γαληνοῦ, *Λεξικὸν Ἱπποκράτειον*, s.v. «κύρσειον· πρῶκτός», καὶ κατὰ Palmerius, νὰ θεωρήσωμεν τὸν Λάκωνα ἀνταμειβόμενον τὸ Κονισσαλικὸν τῆς Ἀθηναϊκῆς προσηγορεύσεως διὰ τοῦ χαυνοπρῶκτου, οἷονεὶ πρῶκτοῦ ἀνειμένου. Ἀλλ' ἄδην.] ἢ κυρσάνια (Φώτιος, *Λεξικόν*, s.v. «τοὺς νεανίσκους, Λάκωνες» καὶ «Λάκωνες, τὰ μειράκια»), τόσον ὥστε καὶ ἡ Λακωνικὴ νὰ ἀποκληθῆ εὐστόχως καὶ χαριέντως ὑπὸ ποιητοῦ τινος *Κυρσανία*, ἡ χώρα τῶν θαλερῶν καὶ ἀκμαζόντων Νέων. (Ἡσύχιος s.v. «Κυρσανίας· Λακωνικῆς»). Οἱ νεώτεροι κυριώτερον καὶ ἐφηβότεροι ἔφηβοι ἐκαλοῦντο *σκυθάνια* (Φώτιος s.v. «τοὺς ἐφήβους, οἱ Λάκωνες»), *σκυρθάλια* (Ἡσύχιος s.v. «μειράκια, ἔφηβοι»), *σκύθρακες* (*id.* s.v. «μειράξ, ἔφηβος»). Ἀλλὰ καὶ οἱ προεββηκότεες πῶς τῇ ἡλικίᾳ νεαροὶ (Ἡσύχιος s.v. «σκυρθάλιος· νεανίσκος»), εἶπερ τὸ νεανίσκος τηρεῖ τὴν ἀκριβεστέραν τοῦ σημασίαν. Χαμηλότερον τοὺς τοποθετοῦν, ἂν καὶ φαίνονται νὰ διαφωνοῦν ἀκριβολογοῦντες, ὁ Θεόφραστος καὶ τις τῶν φιλολόγων Διονυσίων. Νὰ εἶναι ὁ διαπρεπῆς λεξιγράφος καὶ μουσικολόγος Αἴλιος Διονύσιος; Οὐδὲν κωλύει νὰ ἀνέφερε τὴν λέξιν εἰς τὸ *Λεξικὸν Ἀττικῶν ὀνμάτων* του, ὅπου καὶ ἡ ἀριστοφάνειος χρῆσις τοῦ «Κυρσανίας» θὰ ἠδύνατο νὰ συζητεῖται. Ἀλλ' ἡ τοῦ

Θεοφράστου μέριμνα ὑποδηλοῖ ἴσως εὐρύτεραν ἀπάντησιν τῆς λέξεως ἐν Ἀττικῷ πλαισίῳ, ὅλων λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν. Ἡσύχιος s.v. «σκυρθαλίας· Θεόφραστος τοὺς ἐφήβους οὕτω φησι καλεῖσθαι· Διονύσιος δὲ τοὺς μείρακας». Ἀλλὰ πιθανώτατα ἀμφότεροι ἀναφέρονται εἰς τὴν αὐτὴν ἡλικίαν, καλύπτουσαν τὴν τρίτην ἐβδομάδα ὀλόκληρον ὡς ἔγγιστα, εἰ μὴ ὁ Διονύσιος, τὴν γραμματικὴν ὀρθοδοξίαν ἀπὸ Ἀριστοφάνους ἕως Διδύμου καὶ πέραν τηρῶν, μείρακας καὶ ἐφήβους διαχωρίζει ἐν στενῇ ἐννοίᾳ. Ἀλλὰ καὶ τούτου συμβαίνοντος, καὶ τοῦ Θεοφράστου προσέτι πολιτικῶς χρησιμοποιοῦντος τὸν ὄρον, ἢ αὐτὴ ἐν γένει ἡλικία τῶν εἰρένων διὰ τὰ Σπαρτιατικὰ ἤθη καθορίζεται, ὅπου καὶ ἡ ἔκφρασις ἐφιλεχώρει, τῆς ἀμφισβητήσεως μόνον ἐμποδιζούσης τὴν ἀκριβεστέραν ὀριοθέτησιν. –

Ἡ ἐπομένη ἡλικία ἐξετείνεται ἀπὸ τῶν 21 ἐτῶν Σφαιρέων μέχρι τοῦ 30^{ου} ἔτους, Πλούταρχος, *Λυκοῦργος*, XXV: «οἱ μὲν γε νεώτεροι τριάκοντα ἐτῶν τὸ παράπαν οὐ κατέβαινον εἰς ἀγοράν, ἀλλὰ διὰ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ἐραστῶν ἐποιοῦντο τὰς ἀναγκαίας οἰκονομίας κ.τ.λ.». Καὶ ἀπὸ τοῦ 30^{ου} ἔτους, ὠριμασάσης τῆς ἀνδρικῆς ἀκμαιότητος καὶ πεπείρου οὔσης πρὸς γάμον καὶ τεκνογονίαν κατὰ τὰ κοινὰ παρ' Ἑλλήσιν ἐνυμφαγῶγει εὐγονικῶς ὁ νεανίας πλέον, διελθὼν διὰ τινος μεταβατικῆς περιόδου τὴν φίλανδρον γεφυροῦσαν πρὸς τὴν γενετήσιον ὁμιλίαν, Πλούταρχος, *op.cit.*, XV: «Τὴν δὲ ἀρπασθεῖσαν ἢ νυμφεύτρια καλουμένη παραλαβοῦσα, τὴν μὲν κεφαλὴν ἐν χρωῷ περιέκειρεν (sc. κατὰ τὸ παιδικὸν ἔθος), ἱματίῳ δὲ ἀνδρείῳ καὶ ὑποδήμασιν ἐνσκευάσασα κατέκλινεν ἐπὶ στιβάδα μόνην ἀνευ φωτός. Ὁ δὲ νυμφίος οὐ μεθύων οὐδὲ θρυστόμενος, ἀλλὰ νήφων, ὥσπερ αἰεὶ, δεδειπνηκῶς ἐν τοῖς φιδιτίοις, παρεισελθὼν ἔλυε τὴν ζώνην καὶ μετήνεγκεν ἀράμενος ἐπὶ τὴν κλίνην. Συνδιατρίψας δὲ χρόνον οὐ πολὺν ἀπῆει κοσμίως οὔπερ εἰώθει τὸ πρότερον καθευδήσων μετὰ τῶν ἄλλων νέων, κ.τ.λ.». Κατ' ἀρχὰς μάλιστα ἀνδριστὶ διεπέραινον τὴν κόρην, ὡς γνωστόν. Καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἢ ὑπόθεσις τῆς μείξεως περιεκαλύπτετο ὑπὸ αὐστηρὸν πλέγμα διεγειρούσης κρυφίότητος, ὡς καταδηλοῦται καὶ ἐκ τῶν ἐν συνεχείᾳ Πλουταρχείων. –

Ἐπὶ πᾶσιν, περιβόητος ἢ τριπλῇ διάκρισις τῶν ἡλικιῶν ἐν Σπάρτῃ κατὰ τοὺς ἑορταστικοὺς χοροὺς, ὡς ὁ Πλούταρχος, *op.cit.*, XXI ἀναδιδάσκει: «τριῶν γὰρ χορῶν κατὰ τὰς τρεῖς ἡλικίας συνισταμένων ἐν ταῖς ἑορταῖς, ὁ μὲν τῶν γερόντων ἀρχόμενος ἦδεν·

ἄμμες πόκ' ἦμες ἄλκιμοι νεανίαι.

ὁ δὲ τῶν ἀκμαζόντων ἀμειβόμενος ἔλεγεν·

ἄμμες δὲ γ' εἰμέν· αἱ δὲ λῆς, πεῖραν λαβέ.

ὁ δὲ τρίτος ὁ τῶν παιδῶν (περιλαμβανομένων καὶ τῶν ἐφήβων)·

ἄμμες δὲ γ' ἐσσόμεθα πολλῶ κάρρονες».

Ἡ ἢ διπλῇ διάκρισις, τῶν προτελείων ἀπολιμπανομένων, *ibid.*, ἐν τῷ ὕμνῳ εἰς Λακεδαιμόνα τοῦ μεγαλοστόμου Πινδάρου (Fr. 213 Böckh = 199 Christ = 199 Maehler):

ἔνθα βουλαὶ γερόντων

καὶ νέων ἀνδρῶν ἀριστεύοισιν αἰχμαί,

καὶ χοροὶ καὶ Μοῖσα καὶ Ἀγλαΐα. -

Διὰ τὴν κοινοτέραν Ἑλληνικὴν καὶ εἰδικωτέρας Ἀττικὴν κατάταξιν τῶν νεανικῶν ἡλικιῶν, συνωδὰ πρὸς τὴν ἵπποκράτειον ρύθμισιν εἶναι καὶ τὰ τοῦ Ἀρριανοῦ, *Ἐπικτήτου Διατριβαί*, III, 9, 8 ὅπου ἡ διαδοχὴ: «ὅτε παῖς ἦς, ἐξήταζες τὰ σαυτοῦ δόγματα; ... ὅτε δὲ μειράκιον ἦδη καὶ τῶν ρητόρων ἦκουες καὶ αὐτὸς ἐμελέτας... ὅτε δὲ νεανίσκος, καὶ ἦδη ἐπολιτεύου καὶ δίκας αὐτὸς ἔλεγες καὶ εὐδοκίμεις...». Σύμφωνα καὶ τὰ τοῦ Ἀρτεμιδώρου, κρίνοντος θείας ἐν ὄνειροις παρουσίας ἐκ τῶν ἡλικιῶν: II, 44 (= p. 227 Reiff): «Καὶ πάλιν μειράκιον νέον τὸν Ἑρμῆν· νεανίσκος δὲ τὸν Ἡρακλέα· ἀνὴρ δὲ τὸν Δία· πρεσβύτης δὲ τὸν Κρόνον· δύο μειράκια (συνεπῶς ὠριμότερα τοῦ Ἑρμοῦ) τοὺς Διοσκόρους». Διὰ τὸ νέον μειράκιον, φερ' εἰπεῖν 16-18 ἐτῶν περίπου, cf. Πλάτων, *Πρωταγόρας*, 315E: «καὶ μετὰ Πausανίου νέον τι ἔτι μειράκιον, ὡς μὲν ἐγῶμαι καλὸν τε κάγαθὸν τὴν φύσιν, τὴν δ' οὖν ἰδέαν πάνυ καλὸς - ἔδοξα ἀκοῦσαι ὄνομα αὐτῷ εἶναι Ἀγάθωνα, καὶ οὐκ ἂν θαυμάζοιμι εἰ παιδικὰ Πausανίου τυγχάνει ὦν - κ.τ.λ.». Τὸ ὑποκοριστικὸν μειρακίσκος διώριζε ἔτι

νεαρωτέραν καὶ πρὸς τὴν παιδικὴν προσεχεστέραν ἡλικίαν, Πλάτων, *Φαῖδρος*, 237b: «Ἦν οὕτω δὴ παιῖς, μᾶλλον δὲ μειρακίσκος μάλα καλός. τούτῳ δὲ ἦσαν ἐρασταὶ πάνυ πολλοί». Τὸ κυρίως μειράκιον, ἐξ ἄλλου, ἐκάλυπτε τὰς ἡλικίας ἀπὸ 18 ἕως 21 ὡς ἔγγιστα. Λουκιανός, *Νεκρικοὶ Διάλογοι*, ΙΧ, 4: «ΣΙΜΥΛΟΣ. Τίνα δ' αἰ τελευταῖαι (sc. διαθηκαὶ) τὸν κληρονόμον ἔσχον; ἦπου τίνα τῶν ἀπὸ τοῦ γένους; ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΟΣ. οὐ μὰ Δί', ἀλλὰ νεώνητόν τινα τῶν μειρακίων τῶν ὠραίων Φρύγα. ΣΙΜ. ἀμφὶ πόσα ἔτη, ὦ Πολύστρατε; ΠΟΛ. Σχεδὸν ἀμφὶ τὰ εἴκοσι». Τὸ πρεσβύτερον μειράκιον ἦτο κατ' αὐτὴν τὴν τροπὴν εἰς τὴν ἀνδρικήν (ἀπὸ 21^{ου} ἔτους) ἡλικίαν, Πλούταρχος, *Βροῦτος*, XXVII: «καὶ τὸν μὲν Ἀντώνιον πέμπων εἰς φιλίαν προουκαλεῖτο (sc. ὁ Ὀκταβιανός, νέος Καῖσαρ), τὰς δὲ δυνάμεις τῆ πόλει προσθήσας ὑπατεῖαν ἔλαβεν οὕτω πάνυ μειράκιον ὢν, ἀλλ' εἴκοστόν ἄγων ἔτος, ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἴρηκεν». Καὶ ὁ Πρωτεσίλαος τοῦ Φιλοστράτου (*Ἡρωϊκὸς* II, 2 p. 673 Olearius): «γέγονε μὲν ἀμφὶ τὰ εἴκοσι που μάλιστα ἔτη, τηλίκος δὲ ἐλάσας ἐς Τροίαν, ἀβρῶ δ' ἰούλω βρῦει, καὶ ἀπόζει αὐτοῦ ἡδίων ἢ τὸ μετόπωρον τῶν μύρτων». Ἀκολουθεῖ ἐπέραστος περιγραφή καὶ «τὸ δὲ μῆκος, δεκαπήχυς τάχα, δοκεῖ δ' ἂν μοι καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀναδραμεῖν εἰ μὴ ἐν μειρακίῳ ἀπέθανεν. ΦΟΙΝΙΞ. εἶδον, τὸν νεανίαν, κ.τ.λ.». (Ἡ αὐξήσις εἰς ὕψος συντελεῖται ἄχρι τῶν 21 ἐτῶν κατὰ τὰ ἰατρικὰ δόγματα).

Μετὰ τὰ μειράκια, οἱ ἄνδρες *latiore sensu*, Πλάτων, *Θεαίτητος*, 173b: «ὥσθ' ὑγιᾶς οὐδὲν ἔχοντες (sc. οἱ μὴ ἀπράγμονα βίον ἔχοντες νέοι καὶ περὶ πολιτικὴν καὶ δίκας κατατριβόμενοι) τῆς διανοίας, εἰς ἄνδρας ἐκ μειρακίων τελευτῶσι». Ἡ ἀνδρωσις ἐξεφαίνετο διὰ τῆς λαχνώσεως τοῦ γενείου κατὰ τὰ φυσιολογικά, Πλάτων *Πρωταγόρας* 309A: «ΕΤΑΙΡΟΣ... καὶ μὴν μοι καὶ πρῶην ἰδόντι καλὸς μὲν ἐφαίνετο (sc. ὁ Ἀλκιβιάδης) ἀνὴρ ἔτι, ἀνὴρ μέντοι, ὦ Σώκρατες, ὡς γ' ἐν αὐτοῖς ἡμῖν εἰρησθαι καὶ πάγωνος ἤδη ὑποπιμπλάμενος. ΣΩΚΡ. Εἶτα τί τοῦτο; οὐ σὺ μέντοι Ὀμήρου ἐπαινέτης εἶ, ὃς ἔφη χαριεστάτην ἦβην εἶναι τοῦ ὑπηνήτου, ἦν νῦν Ἀλκιβιάδης ἔχει; ΕΤ. τί νῦν; ἦ παρ' ἐκείνου φαίνει; καὶ πῶς πρὸς σε ὁ νεανίας διάκειται». Νεανίας λοιπὸν ὁ ἀνὴρ οὗτος,

καὶ ἀκριβέστερον νεανίσκος, νέος νεανίας. Βεβαίως παίζει ὁ Πλάτων περὶ τὴν ὀμηρικὴν ἔκφρασιν, *Ἰλιάς*, Ω, 347-8:

βῆ δ' ἰέναι κούρω αἰσυμνητῆρι εἰκῶς (sc. ὁ Ἑρμῆς)
 πρῶτον ὑπηνήτη, τοῦ περ χαριεστάτη ἦβη,

καὶ *Ὀδύσεια*, κ, 277-9:

ἔνθα μοι Ἑρμείας χρυσόρραπις ἀντεβόλησεν
 ἐρχομένῳ πρὸς δῶμα, νεανίη ἀνδρὶ εἰκῶς,
 πρῶτον ὑπηνήτη, τοῦ περ χαριεστάτη ἦβη.

ὑπήνη εἶναι ὁ ὑπὸ τὴν ρῖνα τόπος, τὸ τρίτον μέρος τοῦ προσώπου (Ἀπολλώνιος, *Λεξικὸν Ὀμηρικόν*, s.v. ὑπηνήτη), εἴτε λοιπὸν τὸ Ὀμηρικὸν ἀναφέρεται εἰς τὸν μύστακα εἰδικώτερον καὶ ἀκριβέστερον μετὰ τοῦ Διδύμου, εἴτε εἰς τὸ γένειον γενικώτερον (*ibid.*) (cf. Ἡσύχιος s.vv. ὑπήνας, ὑπήνη) εἴτε καὶ εἰς ἄμφω εὐτυχέστερον (*Σχόλια B ad loc.*, cf. *Σχόλια Gen.*). «Πρῶτον ὑπηνήτης» εἶναι ὁ τὸν πρῶτον χνοῦν ἐμφαίνων ὑπὲρ τὸ ἄνω χεῖλος ἢ ὁ πρῶτον γενειάζων. (Ὁρθώτατα τὰ *Σχόλια* εἰς τὸ *Ὀδυσσειακὸν χωρίον*: «πρῶτον ὑπηνήτη, ἄρτι γενειῶντι, πρώτης ἦβης καὶ ἡλικίας ὄντι, ἀρχιγενείας γενειήτη - ὑπήνη δέ ἐστὶ τὸ ἐπάνω χεῖλος ἐξ' οὗ πρῶτον γεννᾶται ὁ χνοῦς, ὃ ἐστὶν ἡ πρώτη τοῦ γενείου ἔκφυσις.- ὑπηνήτης, ὁ τὸ χεῖλος πρῶτον χνοάζων γενειῶ»). Ὁ Ἡλιόδωρος, τολμηρότερον, φαίνεται νὰ ἀνέφερε τὴν ἔννοια εἰς τὴν πρώτην ἄνθησιν τῆς ἦβης (Ἀπολλώνιος, *Λεξ. Ὀμ.*, s.v.). Ὅπως δὴποτε πάντως ἢ ἀμέσως μετὰ τὴν ἦβησιν ἡλικία ὑποδηλοῦται, ἢ βασιλικῶ κούρου ὄντως, ἢ κατὰ Ἀρτεμίδωρον τοῦ νέου μαιρακίου, τοῦ μαιρακίσκου δηλαδὴ προσεχῆς καὶ μερικῶς συμπίπτουσα, ὑφ' ἣνπερ καὶ ὁ Ἑρμῆς ὄνειρικῶς ἐπιδεικνύεται. Εὐρύτερον τοῦ δέοντος καὶ δυνατοῦ, ἀλλ' ἀδρομερῶς οὐκ ἐσφαλμένα, τὰ τῶν *Σχολίων B* εἰς τὸ *Ἰλιάδειον χωρίον*: «πρῶτον ὑπηνήτη· μεθόριον ἡλικίας ἀνδρὸς καὶ παιδός, ἀβρότερον μὲν ἢ κατ' ἄνδρα, γενναιότερον δὲ ἢ κατὰ παῖδα. περὶ τοὺς τοιούτους δὲ ἦν καὶ ὁ Σωκρατικὸς ἔρως». Ὄντως διὰ τὸ τελευταῖον! Ἀλλ' ἐκτὸς ἐὰν διὰ τοῦ ἀνδρὸς συμβατικὴν τινα ἐνηλικίωσιν ἀστικὴν (ὡς ἢ ἐν Ἀθήναις ἐφηβεία) ἢ στρατιωτικὴν (κατὰ τὰ ἐν Ρώμῃ)

παρεισάγεται, ὁ πρῶτον ὑπηγήτης κατὰ τὸ μέσον καὶ πρῶτον ἥμισυ τοῦ μεθορίου βελτιόνως θεωρεῖσθω. Τὸ παίγνιον, ἐν τέλει, λοιπόν, τοῦ Πλάτωνος ἀναφέρεται εἰς τὸ *νεανίη ἀνδρί*, κατὰ τὴν ὀμηρικὴν μὲν χρῆσιν ἐν προκειμένῳ οὐδὲν μᾶλλον τοῦ *νεάζοντος ἄρρενος* κατασημαίνοντος, κατὰ τὴν κοινὴν δὲ καὶ κλασσικὴν ἐφαρμογὴν τὴν προσεχὴν ὑπὲρ τὰ 21 ἔτη ἀλκιβιάδειον ἡλικίαν προσφορωτέως δηλοῦντος. Ὁρθῶς ὁ Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἱστορία*, Χ, 18 συνέλαβε τὴν ἀναφορὰν: «Βουκολῶν δὲ κατὰ τὴν Σικελίαν ὁ Δάφνις, ἠράσθη αὐτοῦ Νύμφη μία, καὶ ὠμίλησε καλῶ ὄντι καὶ νέῳ καὶ πρώτῳ ὑπηγήτη, ἔνθα τοῦ χρόνου ἢ χαριεστάτη ἐστὶν ἡβὴ τῶν καλῶν μεираκίων, ὥσπου φησι καὶ Ὅμηρος». Χαριέστατοι οἱ ἔφηβοι μετὰ τὴν ἡβικὴν ἀνθησιν κατὰ τὸν πρῶτον χνοῦν καὶ ἴουλον ἐν προσώπῳ - κοινὸς τόπος ἐρωτικοῦ ὕμνου διὰ τὸν ἀρχαῖον Ἕλληνα. –

Παρατηρητέα ἢ ἀπουσία τοῦ ὄρου ἔφηβος ἀπὸ τῶν μεταγραφεισῶν πηγῶν. Καὶ τοῦτο διὰ τὴν διάστασιν φυσιολογικῆς καὶ ἀστικῆς (πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς) ἡβης, τῆς πρώτης ἀνθούσης ἀπὸ τοῦ 14^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας, τῆς δὲ ἄλλης, συμμορφουμένης πρὸς κατὰ τόπους ἰδιαιτερότητας. Καὶ εἶδομεν τὴν *Λακωνικὴν ἐφηβείαν* (εἰρενεῖαν) νὰ ἐκτείνεται ἀπὸ 14 μέχρι 20 ἐτῶν, ἀγαστῶς συμπνέουσα πρὸς τὰ ἰατρικά.

Ἐξ ἄλλου, μεῖζον πρόβλημα διὰ τοὺς νεωτέρους ἐρευνητὰς ἔχει δημιουργήσει ἡ *Ἀθηναϊκὴ ἐφηβεία* καὶ τὰ περὶ αὐτήν. Ἴδου ἐν ὀλίγοις ἢ κατάστασις. Ἀμετακίνητον βάσιν παρέχουν τὰ διακριβούμενα ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, *Ἀθηναίων Πολιτεία*, 42 (συμπληρούμενα καὶ ὑπὸ Κεφ. 53). Οἱ ὀκτωδεκαετείς πρῶτον ἐγγράφονται εἰς τοὺς δημότας, κατὰ Δήμους ἐπομένως καὶ ὑπὸ τῶν Δημοτῶν. Ἐν συνεχείᾳ ἡ βουλή δοκιμάζει τοὺς ἐγγραφέντας (cf. ἐπίσης Σχόλια εἰς Ἀριστοφάνους, *Σφήκα*, 578). Μετὰ τοῦτο οἱ πατέρες τῶν συλλεγέντες κατὰ φυλὰς προκρίνουσι τρεῖς ἀνὰ φυλὴν ἐπιτηδεῖους εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐφήβων· ὁ δὲ Δήμος ἐπιλέγει ἓνα ἐξ ἐκάστης τριανδρίας σωφρονιστὴν τῶν φυλετικῶν νέων, καὶ ἐπὶ πάντας Κοσμητὴν τινα, ὑπὸ τῶν ὁποίων τὴν μέριμναν, ἐπίβλεψιν καὶ καθοδήγησιν σὺν τῇ ἐπικουρίᾳ

χειροτονουμένων παιδοτρίβων καὶ διδασκάλων περὶ τὰ πολεμικά, οἱ ἔφηβοι κατὰ φυλὰς μεμερισμένοι γυμνάζονται, ἀσκοῦνται καὶ ἐπιδεικνύονται, πάσαν τελετὴν, ἑορτὴν, πανήγυριν καὶ ἀγῶνα λαμπρύνοντες, ἐν Πειραιεῖ διαβιοῦντες καὶ τὴν Μουνυχίαν καὶ Ἀκτὴν φρουροῦντες. «Καὶ τὸν μὲν πρῶτον ἐνιαυτὸν οὕτως διάγουσι· τὸν δ' ὕστερον ἐκκλησίας ἐν τῷ θεάτρῳ γενομένης, ἀποδειξάμενοι τῷ δήμῳ τὰ περὶ τὰς τάξεις, καὶ λαβόντες ἀσπίδα καὶ δόρυ παρὰ τῆς πόλεως περιπολοῦσι τὴν χώραν καὶ διατρίβουσιν ἐν τοῖς φυλακτηρίοις... διελθόντων δὲ τῶν δυεῖν ἐτῶν, ἤδη μετὰ τῶν ἄλλων εἰσιν».

Διὰ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς τοὺς καταλόγους καὶ τῆς Δοκιμασίας των εἰς τὴν ἀστικὴν ἐφηβείαν, οἱ νέοι καθίστανται πολῖται (*ibid.*, 43 sub in.: «τὰ μὲν οὖν περὶ τὴν τῶν πολιτῶν ἐγγραφήν καὶ τοὺς ἐφήβους τοῦτον ἔχει τὸν τρόπο»). Ἄλλ' ὄντες ἀτελεῖς πάντων, καὶ ἐξαιρούμενοι δικῶν καὶ διαδικασιῶν (πλὴν εἰ διὰ κληρονομικὰ θέματα) οὐδαμῶς ἀπολείπουν τὸν συναγελασμόν των, ἐκτὸς ἐάν τινα βαρύνει τὸ ἅγιον χρέος κατὰ γένος ἱερωσύνης: «...φρουροῦσι δὲ τὰ δύο ἔτη χλαμύδας ἔχοντες* καὶ ἀτελεῖς εἰσι πάντων· καὶ δίκην οὔτε διδῶσιν οὔτε λαμβάνουσιν, ἵνα μὴ πρόφασις ἦ τοῦ ἀπιέναι, πλὴν περὶ κλήρου καὶ ἐπικλήρου, κἂν τινα κατὰ τὸ γένος ἱερωσύνη γένηται». Ἐρμήνευσα τὸ τελευταῖον ὡς ἐπιτρέπον ὄχι ἀπλῶς, ἢ καὶ καθόλου, συμμετοχὴν εἰς ἀναγκαίᾳς δίκας, ἀλλὰ πρεπωδέστερον ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἀπαιτούμενας ἱερουργίας τῶν τοιούτων. Ἀποδεκτὴ ἡ σκληρότης τῆς συντάξεως πρὸς τοιαύτην ἐξήγησιν διὰ τὸν Ἀριστοτέλην. Βεβαίως καὶ οὐδὲ θὰ ἐψήφιζον οἱ ἔφηβοι εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, διὰ τὴν ἀπουσίαν καὶ συναγελεῖαν στρατοπεδικὴν εἰ μὴ δι' ἄλλο. –

Θέμα ἠγειρεν ὁ Ἄρποκρατίων, s.v. *Περίπολος*, παραθέτων αὐτολεξεῖ τὰ ἀριστοτέλεια περὶ τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς στρατιωτικῆς ἐφηβείας, καὶ συγκρούων αὐτὰ πρὸς τὸ τοῦ Αἰσχίνου, *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας* §167: «ἐκ παίδων μὲν γὰρ ἀπαλλαγεῖς περίπολος τῆς χώρας ταύτης ἐγενόμην δὴ ἔτη,

* Τὰ τῆς χλαμύδος τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφηβείας πρέποντα καὶ ἔνδοξα διὰ τε φιλολογικῶν καὶ εἰκαστικῶν μαρτυριῶν. - V. *Περὶ Χλαμύδος*.

καὶ τούτων ὑμῖν τοὺς συνεφήβους καὶ τοὺς ἄρχοντας ἡμῶν μάρτυρας παρέξομαι». Παῖδες, ἀστικῶς, λοιπόν, βεβαίως μέχρι 17 ἐτῶν, ἀφοῦ ἐφηβεύουν πολιτικῶς εἰς τὸ 18^{ov}. Ἀλλὰ διὰ τὸ προκείμενον στυγνάζει ὁ Ἀρποκρατίων: «παρατηρητέον οὖν ὅτι ὁ μὲν Ἀριστοτέλης ἕνα φησιν ἐνιαυτὸν ἐν τοῖς περιπόλοις γίνεσθαι τοὺς ἐφήβους, ὁ δὲ Αἰσχίνης δύο· καὶ τάχα διὰ τοῦτο ἐπεσεμνύθη (προτιμῶ αὐτὴν τὴν γραφὴν μετ' ἑνὸς μονήρους κώδικος – ed. Bekker – ἀντὶ τοῦ τετριμμένου ἐπεμνήσθη) τοῦ πράγματος ὁ ρήτωρ, καίπερ πάντων τῶν ἐφήβων ἐξ ἀνάγκης περιπολούντων, αὐτὸς δύο ἔτη γέγονεν ἐν τοῖς περιπόλοις· διὸ καὶ μαρτυρῶν ἐδήλωσεν αὐτόν». Οὐχὶ κακῶς διαλύει. Ὁ Ἀριστοτέλης περιγράφει τὴν κανονικὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς του δι' ἔτη κοινά. Προφανῶς εἰς περίπτωσιν πολέμου ἢ δι' ἄλλην κατεπείγουσαν χρείαν, αἱ πομπικαὶ ἐπιδείξεις τῶν ἐφήβων ἐδύναντο ἀκόμη καὶ ἐν Ἀθήναις νὰ παρατραποῦν εἰς στρατιωτικωτέρας ἐπιχειρήσεις, τοῦ ἔργου τοῦ δευτέρου ἔτους ἀναλαμβανομένου καὶ ὑπὸ τῶν πρωτεφήβων ἐν μέρει. Διαπρεπὲς ἐπίδειγμα ἐκτάκτου ἀνάγκης καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν οἰκονομούμενα λαμπρῶς μαρτυρεῖται ἐπιγραφικῶς. *Syll. Inscr. Gr.*¹ 144: οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ [Νικίου ἄρχοντος] Ὀτρυνέ[ως] καὶ γραμματέως Ἰσοκράτους Ἰσοκρά[του Ἀλωπεκῆ]θεν τιμοῦν τὸν Στρόβιχον παλαιὸν συστρατιώτην τοῦ Δημητρίου καὶ ἀρχηγόν φαίνεται, μισθοφορικῶς τινὸς στρατεύματος, διότι, τῆς Μακεδονικῆς φρουρᾶς ἐν Ἀθήναις διαμενούσης ἐν Μουσεῖῳ (Λόφῳ τῶν Μουσῶν) τετειχισμένῳ ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ (Παυσανίας, I, 25, 7), καὶ «λαβόντος τοῦ Δήμου τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ παρακαλοῦντος καὶ τοὺς στρατιώτας τίθεσθαι πρὸς τὴν πόλιν, ὑπήκουσεν τῷ Δήμῳ εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔθετο τὰ ὄπλα μετὰ τῆς πόλεως, ... συνεπολιόρκει δὲ καὶ τὸ Μουσεῖον μετὰ τοῦ Δήμου, καὶ συντελεσθέντων τῇ πόλει τῶν πραγμάτων κ.τ.λ.». Τὰ γεγονότα περιγράφει ὁ Παυσανίας I, 26, 1-2 ὅπου καὶ μνημονεύει τὸν δραστήριον Ἀθηναῖον στρατηγὸν Ὀλυμπιόδωρον. Εἰς *S.I.G.* 145 ἔχομεν ἀκέφαλον πανομοιότυπον ψήφισμα τιμῶν ἴσως τὸν ἕτερον καταλειφθέντα ἐν τῷ ἄστει ξεναγόν, ὀνόματι Σπίνθαρον, παρέχον δὲ καὶ πολιτείαν εἰς αὐτόν καὶ τοὺς ἐπιγόνους του. Ἀμφότερα τὰ

ψηφίσματα ἀναφέρουν ἀορίστως μετὰ τὴν συντέλειαν τῶν πραγμάτων ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς πόλεως πόλεμον τινα: «καὶ τοῦ πολέμου γενομένου ἀνὴρ ἀγ[αθ]ὸς [ἦν περὶ τὸν δῆμον] καὶ ἀγωνιζόμενος ὑπ[ὲρ] αὐτοῦ ἐποίησεν ὅσα παραγγ[έλλοι] ὁ στρατηγός· κ[αὶ] εἰς τὸ λοιπὸν ἐπαγγέλλεται χρεῖας παρῆξασθαι τῷ δήμῳ...». Κατ' αὐτὸν τὸν πόλεμον εἰς πολεμικὰς χρεῖας ὑπερέτησαν οἱ πρωτοέφηβοι τοῦ προηγουμένου τοῦ Νικίου ἔτους, ἄρχοντος Μενεκλέους, ὡς διδασκόμεθα ὑπὸ S.I.G. 346: «[Ἐπ]ὶ Νικίου ἄρχοντος [Ἰοτρυνέ]ως ἐπὶ τῆς Ἀκαμαντίδος τρίτ[ης] πρυτανείας, ἧ Ἰσο[κράτης] Ἰσοκράτου Ἀλωπεκῆθεν ἐγρα[μμ]άτευεν· ...ἐπειδ[ὴ] οἱ ἔφηβοι οἱ ἐφηβεύσαντες ἐπὶ Μεν[εκ]λέους ἄρχοντος πο[λέμου] κατέ]χοντος τὴν πόλιν διέμει[ναν] πάντες εὐτακτ[οῦντες] καὶ πε[πι]θόμενοι τοῖς τε νόμο[ις] κα[ὶ] τῷ κοσμητ[ῆ] καὶ διετέλεσα]ν τὸν ἐνιαυτὸν τάς τε [φυλακ]ὰς λειτου[ρ]γοῦντες κ[αὶ] ἀπαντ]α τὰ παραγγελόμενα ὑπὸ [τοῦ σ]τρατηγοῦ εἰς τὴν τ[ο]ῦ Μ[ι]ουσειοῦ φυλακὴν, καθάπερ ἐτά[χθησαν] ὑπὸ τοῦ δήμου...» ἐπαινοῦνται ἐν συνεχείᾳ καὶ στεφανοῦνται χρυσῷ στεφάνῳ οἱ ἔφηβοι, ἐπαινοῦνται δὲ καὶ στεφανοῦνται θαλλοῦ στεφάνου ὁ κοσμητής, ὁ παιδοτρίβης, ὁ ἀκοντιστής, ὁ καταπαλταφέτης, ὁ τοξότης καὶ ὁ γραμματεὺς τῆς ἐνδόξου ἐφηβείας ἐκείνης.

Ἡ ἐπίσημος ὄπλις τῶν ἐφήβων διὰ πολιτικῆς ἀσπίδος καὶ δόρατος ἐγένετο, κατὰ τὴν ρητὴν Ἀριστοτέλειαν μαρτυρίαν, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος μετὰ τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Δήμου ἐπίδειξιν καὶ κρίσιν τῆς στρατιωτικῆς ἐτοιμότητάς των, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους, ὅτε καὶ τὰ ψηφίσματα τιμῆσεως τῆς κυρίας ἐφηβείας των τοῦ προηγουμένου ἔτους ἐκυροῦντο. Μετὰ τῆς παραλαβῆς τῶν ὄπλων, καὶ πρὸ τῆς ἀποστολῆς των εἰς περιπολίαν καὶ φύλαξιν τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους προφανῶς θὰ ὤμνουν τὸν ἐπίσημον στρατιωτικὸν ὄρκον των ἐν τῷ τῆς Ἀγλαύρου ἱερῶν*. Πλούταρχος, *Ἀλκιβιάδης*, XV, *sub.fin.*: «οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς γῆς συνεβούλευεν ἀντέχεσθαι τοῖς

* Προτιμητέος ὁ τύπος Ἄγραυλος τοῦ Ἀγραύλου, καὶ διὰ τὴν ὑπερέταρον μαρτύρησιν καί, κυρίως, δι' αὐτὴν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς λεξικογραφικῆς ἀκολουθίας ἐν Ἡσυχίῳ καὶ Ἀρποκρατίωνι s.v. Ἄλλ' ἐκ τῆς διασπορᾶς τῶν γραφῶν φαίνεται ὅτι ἀμφότεροι οἱ τύποι ἐχρησιμοποιοῦντο.

Ἀθηναίους, καὶ τὸν ἐν Ἀγλαύρου προβαλλόμενον ἀεὶ τοῖς ἐφήβοις ὄρκον ἔργω βεβαιουῖν». Καὶ ὁ Δημοσθένης, *Περὶ Παραπρεσβείας*, p. 438 Reiske: «τίς ὁ τοὺς καλοὺς καὶ μακροὺς καὶ πολλοὺς λόγους ἐκείνους δημηγορῶν, καὶ τὸ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους ψήφισμα ἀναγιγνώσκων, καὶ τὸν ἐν τῷ τῆς Ἀγλαύρου τῶν ἐφήβων ὄρκον;». Καὶ τὰ Σχόλια *ad loc.* ἐξηγοῦν: «Ἔστι μὲν μία τῶν Κέκροπος θυγατέρων ἡ Ἀγλαυρος. Ἐν δὲ τῷ τεμένει αὐτῆς οἱ ἐξιόντες εἰς τοὺς ἐφήβους ἐκ παίδων μετὰ πανοπλιῶν ὤμνουν ὑπερμαχεῖν ἄχρι θανάτου τῆς θρεψαμένης. Ἡ δὲ ἱστορία αὕτη: Ἀγλαυρη καὶ Ἔρση καὶ Πάνδροσος θυγατέρες Κέκροπος, ὡς φησι Φιλόχορος. Λέγουσι δὲ ὅτι πολέμου συμβάντος παρ' Ἀθηναίους, ὅτε Εὐμόλπος ἐστράτευσε κατὰ Ἐρεχθέως, καὶ μηκνυομένου τούτου, ἔχρησεν ὁ Ἀπόλλων ἀπαλλαγῆσθαι, ἐάν τις ἀνέλη ἐαυτὸν ὑπὲρ τῆς πόλεως. Ἡ τοίνυν Ἀγλαυρος ἐκοῦσα αὐτὴν ἐξέδωκεν εἰς θάνατον· ἔρριψε γὰρ ἑαυτὴν ἐκ τοῦ τείχους. Εἶτα ἀπηλλαγέντες τοῦ πολέμου ἱερὸν ὑπὲρ τούτου ἐστήσαντο αὐτῇ παρὰ τὰ προπύλαια τῆς πόλεως καὶ ἐκεῖσε ὤμνουν οἱ ἔφηβοι μέλλοντες ἐξιέναι εἰς πόλεμον». Πρόκειται περὶ τοῦ περιφήμου Ἐλευσινείου πολέμου. «Οἱ ἐξιόντες ἐκ παίδων εἰς ἐφήβους» *latiore sensu acceptum*, ἀφοῦ ἡ πλήρης στρατιωτικὴ κατακύρωσις τῆς ἐφηβείας ἐγένετο διὰ τῆς παραδόσεως τῶν ὄπλων. Ὁμοίως χαλαρὸν τὸ «μέλλοντες ἐξιέναι εἰς πόλεμον». - Ἰδία ἢ παράδοσις περὶ συσχετίσεως Ἀγλαύρου καὶ Ἐλευσινιακοῦ πολέμου. Κυρίως συνδέεται πρὸς τὴν κίστην τοῦ Ἐριχθονίου (πλὴν τοῦ μνημονευθέντος χωρίου, Πausanias I, 18, 2; v. Hyginus, *Fab.* 166; Ovidius, *Metam.*, II, 710-835). - Ὁ ὄρκος ἐδίδετο ἕκαστον ἔτος καὶ ἐξέφραζε τὴν ἱερὰν ὑποχρέωσιν ὑπερμαχήσεως τῆς πατρίδος καὶ τὴν πλήρη πολεμικὴν ἐτοιμότητα τῶν νέων πολιτῶν. «Πόλις» βεβαίως ἢ Ἀκρόπολις.

Ἡ λατρεία τῶν Κεκροπιδῶν κορῶν Ἀγλαύρου καὶ Πανδρόσου ἐνεῖχε μυστηριακὴν βάσιν χθονιότητος. Ἀθηναγόρας Ἀθηναῖος, *Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν*, I (p. 4 Otto): «καὶ Ἀγλαύρῳ Ἀθηναῖοι καὶ τελετὰς καὶ μυστήρια ἄγουσι καὶ Πανδρόσῳ, αἱ ἐνομίσθησαν ἀσεβεῖν ἀνοίξασαι τὴν λάρνακα» - ὄχι ἀκριβῶς ἀφοῦ κατὰ Πausaniam ἢ Πάνδροσος «εἰς τὴν παρακαταθήκην

ἀναίτιος τῶν ἀδελφῶν μόνη» I, 27, 2. Διὰ τὸ παρὰ τὸ Ἐρεχθεῖον Πανδρόσιον καὶ τὰ ἀρρηφόρια cf. e.g. *op. cit.* I, 27, 2-3. Περὶ τοῦ *Τεμένους τῆς Ἀγλαύρου** καὶ τὰ κατὰ τὴν παρακατατεθεῖσαν κιβωτὸν v. Πausanias I, 28, 21. Ἐν τῇ Κυπριατικῇ Σαλαμῖνι «Πρότερον δὲ Κορωνίδι ὀνομαζομένη, μηνὶ κατὰ Κυπρίους Ἀφροδισίῳ ἐθύετο ἄνθρωπος τῇ Ἀγλαύρῳ τῇ Κέκροπος καὶ Νύμφης Ἀγραυλίδος (cf. Ἀπολλοδώρου, *Βιβλ.* III) καὶ διέμενε τὸ ἔθος ἄχρι τῶν Διομήδους χρόνων εἶτα μετέβαλεν, ὥστε τῷ Διομήδει τὸν ἄνθρωπον θύεσθαι ὑφ' ἑνα δὲ περίβολον ὃ τε τῆς Ἀθηναῶς νεῶς καὶ ὃ τῆς Ἀγλαύρου καὶ Διομήδους. ὃ δὲ σφαγιαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐφήβων ἀγόμενος τρις περιέθει τὸν βωμόν· ἔπειτα ὁ ἱερεὺς αὐτὸν λόγχῃ ἔπαιεν κατὰ τοῦ στομάχου καὶ οὕτως αὐτὸν ἐπὶ τὴν νησθεῖσαν πυρὰν ὠλοκαύτιζεν. Τοῦτον δὲ τὸν θεσμόν Δίφιλος ὁ τῆς Κύπρου βασιλεὺς κατέλυσε, κατὰ τοὺς Σελεύκου χρόνους τοῦ θεολόγου γενόμενος, τὸ ἔθος εἰς βουθυσίαν μεταστήσας. Προσῆκατο δ' ὁ δαίμων ἀντὶ ἀνθρώπου τὸ βουῖν. οὕτως ἰσάξιον ἐστὶν τὸ δρώμενον». Οὕτω, Πορφύριος, *Περὶ Ἀποχῆς Ἐμψύχων* II, 54-5. Ἐπαναλαμβάνομενος ὑπὸ Εὐσεβίου, *Προπ. Εὐαγγ.*, IV, 16 καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου, *Κατὰ Ἰουλιανῶν*, IV, p. 128D – 129A (ed. Spanheim). Ἡ πηγὴ εἶναι πιθανώτατα αὐτὸς ὁ Σέλευκος (cf. Ἀθήναιος, *Δειπνοσ.*, IV p. 172 καὶ Σούδα s.v.). –

Ὁ Ἀθηναϊκὸς ὄρκος παραδίδεται ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου, *Ὀνομαστικόν*, VIII, 105-6 (cf. τὴν ἐπεξηγηματικὴν τῶν στρυφνοτέρων σημείων διατύπωσιν τοῦ Στοβαίου, *Ἀνθολόγιον*, ΜΓ, 48 (vol. II, p. 88 Meineke)). Διὰ τὸν Ἀθηναϊκὸν ἡγεμονισμόν τὸν διακηρυσσόμενον ὑπὸ τοῦ «καὶ τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω παραδώσω, πλεύσω δὲ καὶ καταρόσω ὁπόσῃν ἂν παραδέξωμαι» (“θὰ ναυσιπλοήσω καὶ θὰ ὀργώσω ὅσῃν παραλάβω”, παραφραζόμενον ὑπὸ τοῦ Στοβαίου: «τὴν πατρίδα δὲ οὐκ ἐλάσσω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ ἀρείω ὅσῃς ἂν

* Ἐκεῖτο κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως κάτω καὶ ἀριστερὰ τῶν Προπυλαίων τῷ εἰσερχομένῳ, ὑπεράνω τοῦ Ἀνακείου, v. Πausanias *loci. citt.*, καὶ Ἡρόδοτος VIII, 53: «ἔμπροσθε ὧν τῆς ἀκροπόλιος, ὀπισθε δὲ τῶν πυλέων καὶ τῆς ἀνόδου, τῇ δὴ οὔτε τις ἐφύλασσε οὐτ' ἂν ἤλπισε μὴ κοτέ τις κατὰ ταῦτα ἀναβαίη ἀνθρώπων, ταύτη ἀνέβησαν τινες κατὰ τὸ ἱερόν τῆς Κέκροπος θυγατρὸς Ἀγλαύρου, καίπερ ἀποκρήμνου ἐόντος τοῦ χώρου.

παραδέξωμαι»· ἀνεπιθύμητος θὰ ἦτο ὑπόθεσις ἀπλῆς παραφθορᾶς, ἄλλως πάντως οὐκ ἀπίθανος, οἷον “πλεύσω δὲ καὶ ἀρόσω ὅσῃν ἂν παραδέξωμαι”), παράβαλε τὸ τοῦ Πλουτάρχου, *Ἀλκιβιάδης XV sub. fin.*: «ὀμνύουσι γὰρ ὄροις χρήσασθαι τῆς Ἀττικῆς πυροῖς, κριθαῖς, ἀμπέλοις, ἐλαίαις, οἰκείαν ποιεῖσθαι διδασκόμενοι τὴν ἡμέρον καὶ καρποφόρον». Ἐν τῷ «ὄροις... ἐλαίαις» ἴσως ὁ Πλούταρχος διατηρεῖ ἀρχαϊκώτερον τύπον, κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἀντικατασταθέντα ὑπὸ τοῦ Πολυδευκείου δι’ ἄλλα καὶ διὰ τὴν ναυτιλιακὴν ἐμποροποίησιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Ἀθήνα θὰ ἀσκήσει ἐνεργῶς τὴν θαλάσσιαν καὶ ἡπειρωτικὴν ἡγεμονίαν της, λέγει τὸ τοῦ Πολυδεύκου. Ἐπομένως ἐκάστη γενεὰ θὰ καταλείψη τὴν πατρίδα εἰς βελτίονα κατάστασιν ἢς τὴν παρέλαβε. Καὶ οὐκ ἐλάττονα εἰς ἕκτασιν, ἦτοι τόσῃν ὅσῃν τὴν παρέλαβε τοῦλάχιστον ἢ, ἰδίως ἐν περιπτώσεσιν πολεμικῶν ἐμπλοκῶν, μείζονα.